

SPOZNAJE I GLEDIŠTA O MARULIĆU
NA RAZMEĐI TISUĆLJEĆA

MARKO MARULIĆ — EUROPSKI HUMANIST

Ivo Frangeš

UDK: 821.163.42–05 Marulić, M.
Izvorni znanstveni rad

Ivo Frangeš
Vukovarska avenija 236a
Z a g r e b

Marule slavni, ti si probudio
Perseja jezika našeg...
A. G. Matoš¹

Budimo odmah jasni i nedvoumni. Današnje čitanje djela — trojezičnih tekstova »Marka Marulića, europskog humanista« — nastavlja se, ali i u mnogo čemu odvaja, od prvih proplamsaja marulologije, 1869, kad se, brigom Ivana Kukuljevića Sakcinskog, pojavljuju u Starim piscima hrvatskim Marulićeva djela. Odnosno, iz 1901. kada Milivoj Šrepel i Petar Kasandrić objavljuju studije o Maruliću, »ocu umjetnoga hrvatskoga pjesništva«. Bilo je to u prigodi velike nacionalne proslave u Zagrebu — četiristote obljetnice *Judite*. Na razmeđi drugog i trećeg milenija, znanstveni pristup djelu pisca, kojega je Rafael Levaković još u XVII. stoljeću nazvao »*post divum Hieronymum Dalmatiae secunda gloria*«, širi je i izgledniji, jer se opire o bogate rezultate različitih disciplina, od jezikoslovlja, tekstologije, filologije, traduktologije i komparativne književnosti do filozofije, teologije i biblicistike. Teorija perspektive, o koju se opire Umberto Eco, upozorava kako svako čitanje može dovesti do drugačijeg razumijevanja i stvaranja novog značenja teksta. Može se to odnositi na gotovo sva područja višejezičnog djelovanja našeg Splitsanina: na latinska djela i »verse harvacke«, na moderne intertekstualne

---

¹ *Pod florentinskim šeširom*, u A. G. M a t o š, *Sabrana djela*, XI, Zagreb, 1973. Uredili Slavko Batušić i Dubravko Jelčić, str. 209.

spoznaje i prosudbe o osobitostima autorova »pisma«, posebno *Judite*, kao i na brojna otkrića s područja Marulićevih prijevoda. O tome će govoriti i ovo izlaganje. Ukažimo na neke primjere. U doba Marulićeva jubileja, prije jednog stoljeća, *Davidias* je bila više legenda, obavijena sumnjama i nejasnoćama. Kolika je metrička, stilska, i estetska vrijednost spjeva, koji se posvema uključuje u veliku tradiciju vergilijanske epike, nije se — bez cjelovita teksta i prijevoda — moglo raspravljati. Isto valja reći i za novi rukopis Marulićevih latinskih epigrama i ljubavne poezije, pronađen u Sveučilišnoj knjižnici u Glasgowu (objavio ga je Darko Novaković). Zatim za tri knjige kapitalnog *Repertorija*, koji svjedoči o širini Marulićeve naobrazbe, o njegovoj obuhvatnoj nazočnosti u europskom humanističkom krugu. Bilo je to vrijeme sličnih pothvata. Još su neki pisci, poput Erazma, ili našeg Fausta Vrančića, slagali vlastite repertorije. Sada nam je Branimir Glavičić omogućio izravan susret s piscem koji je zaista enciklopedist svoga vremena.² Možemo lakše voditi kvalificiran dijalog s djelom, koje suvereno povezuju antiku, Bibliju, patristiku, teologiju, filozofiju, srednjovjekovnu i humanističko-renesansnu književnost na latinskom jeziku. Tu je i *Marulićev latinski rječnik*, jedan od završnih svezaka *Opera omnia*, koji pokazuje dubinu autorova poznavanje klasičnog idioma. Imamo uvid danas u Marulićevu bogatu prepisku, a dobili smo i iscrpnu *Bibliografiju* (Jozić, Lučin).³

Usvojiti ćemo, nastaviti i potkrijepiti obuhvatnu konstataciju Mirka Tomasovića i Tonka Maroevića: »Marko Marulić, prvi klasik hrvatske književnosti i humanist europskog ugleda«. ⁴ Po složnom sudu književne historiografije XX. stoljeća, europska književnost poznaje u epohama svoga postojanja kao klasike: Homera, Vergilija, Dantea, Shakespearea i Goethea. Bez obzira na šira svjetska mjerila, moguće je — čini se — oznaku »klasik« upotrijebiti u procjenjivanju pisaca svake homogenije i razvijenije nacionalne književnosti. (O tome smo već raspravljali šezdesetih godina, pišući o Ivanu Mažuraniću.) U Hrvatskoj je takav pisac i Marko Marulić — »otac hrvatske književnosti«. Obilježba nije puka konvencija. Znamo da je, od glagoljske Ploče hrvatskoga književnog početka, u Baškoj, do Marulićeve pojave, proteklo gotovo četiri stoljeća. Zato se ono »otac« odnosi na spomenutu klasičnost, monumentalnost, zrelost. Vrijednosni su ekvivalenti tome: sintetičnost i univerzalnost. Marulićevo djelo, klasično i aktualno, pomiruje dva temeljna zahtjeva: širinu zahvata u tradiciju i neistrošivost trajanja u vremenu.

Naš je Marulić ravnopravan sudionik humanističkih književnih zbivanja XV. i XVI. stoljeća, aktivan na nemirnom ratnom rubu europskog prostora. Pisac je to čija su latinska djela tečajem stoljeća, na desetke puta, tiskana i prevedena. Mi danas, govoreći makar o jednom (jezičnom) aspektu Marulićeva humanizma, znamo dobro da govorimo u isti mah i o višestoljetnom latinizmu, kao čvrstom

² Marci M a r u l i *Repertorium*, I, II, III. *E codice romano in lucem edidit* Branimir Glavičić, Književni krug, Split, 1998, 1998, 2000.

³ *Bibliografija Marka Marulića*. Prvi dio: tiskana djela (1477-1997). Priredili Branko Jozić i Bratislav Lučin, Književni krug, *Marulianum*, Split, 1998.

dokazu europskog duha hrvatske književnosti. Onog univerzalizma koji prožima i djela brojnih naših stvaralaca, historiografa, filozofa, znanstvenika: Ivana Česmičkog (1432-1472), Ilije Crijevića, (1463-1520), pa Crijevića Tuberona (1459-1527), Matije Vlačića Ilirika (1520-1575) i njegovo djelo svjetskoga glasa, *Ecclesiastica historia*, Franje Petrića (1529-1597), uglednog aristotelovca, koji objavljuje *Nova de universis philosophia*. Zatim Ivana Lučića Luciusa (1604-1679) i njegovu povijest *De Regno Dalmatiae et Croatiae*. Tu je i kasniji ugledni Rudžer Bošković (1710-1787), kojega je Werner Heisenberg nazvao »ocem moderne fizike«; pa prevoditelji na latinski Homera (Rajmund Kunić i Brne Džamanjić), te Descartesa i Newtona (Benedikt Stay). A latinistički poticaji (etički, znanstveni i umjetnički) traju u hrvatskoj književnosti neprekinuto sve do naših dana (Ivan Golub, Dinko Štambak i dr.).

Humanizam je nastojanje da se cjelokupna pretkršćanska i srednjovjekovna baština ne samo spasi nego i aktivno uključi u onovremeni život. Antičke su građevine, već kao materijal, čak i u ruševnom stanju, mogle poslužiti, i služile su, za gradnju novih. Dioklecijanov (i Marulićev) Split najbolji su dokaz. Slično se događalo i s književnom baštinom. Gdje god je bilo moguće usvojiti antičke pouke, humanizam ih je preuzimao kao najavu kršćanstva. Posebno je u tu svrhu bila podesna Vergilijeva tradicija, od *Eneide* do *Georgika* i *Bukolika*, te epska konvencija koja je strukturnim konceptom, pitoresknom deskriptivnošću i iznenađujućim realizmom, potisnula naivnu alegoriju srednjega vijeka. Marulićeva *Davidias* (sa svojih 14 pjevanja u 6765 heksametara, pisana između 1510. i 1516), tipičan je primjer. Istaknimo ponovno kako je hrvatski pjesnik Jakov Bunić (1469-1534) latinskim epom *De vita et gestis Christi*, Rim, 1526, pjevajući Kristov lik, anticipirao Girolama Vidu i njegovu *Christias* (1535). Marulićev je David, kao književni lik, unatoč ponekad i bezobzirnim postupcima, nastavio Eneju, ali je također i alegorijska najava Krista, što je potvrđeno u pogovoru epa: *In omnibus fere Davidem puto personam gerere Christi*. Nije li ta Marulićeva slika izravan put prema Curtiusovu mišljenju kako je Vergilije i u srednjovjekovlju »ostao okosnicom pouke u latinskom jeziku«.⁵ *Eneida* je bila prihvaćena i zadržana, samo su joj »o bok stavljeni biblijski epovi«. Mnoge zgode iz Davidova života najavljuju buduća zbivanja u kršćanstvu: Stari je zavjet legitimna najava Novoga. Takvo Marulićevo osvjedočenje nalazi potvrdu poslije u djelu *De Veteris instrumenti viris illustribus commentarium*, koje je najbolje shvatiti kao neku vrstu »stumačenja«, pa i uvoda u čitanje *Davidijade*. Marulićev je David, pođimo korak dalje, jedan od onih kompleksnih likova humanističke književnosti koji u sebi spaja dvije sklonosti, bolje reći principa života: tjelesni i duhovni. On je i grešan i uzvišen. Kao da rubno anticipira Goetheovu faustovsku problematiku o »dvjema dušama

⁴ Marko Marulić: *Versi harvacki* (izbor), priredili i predgovor napisali Tonko Maroević i Mirko Tomasović, *Erasmus Naklada*, Zagreb, 1996, str. 5.

⁵ Ernst Robert Curtius, *Evropska književnost i latinsko srednjovjekovlje*. S njemačkog preveo Stjepan Markuš; usporedio i redigirao Tomislav Ladan. Matica hrvatska, Zagreb, 1971, str. 42.

u jednim grudima«. Veliki humanistički ideal suglasja, ravnoteže — prave mjere, postiže Marulić u završnim scenama epa, gdje David, »nepobjedivi ratnik i najbolji kralj«, pjeva božanske psalme. Ista težnja za skladom idealnog, nebeskog i realnog, zemaljskog, prožima brojna Marulićeva moralističko-teološka djela, kao *De institutione*, *De humilitate et gloria Christi*, *Quinquaginta parabolae*, *De ultimo Christi iudicio*, *Evangelistarium* i dr.

Posvajanje latinskog jezika i oduševljenje klasičnom starinom te njezina prilagodba novijemu vremenu jest obilježje humanizma. (Podsjetimo na Pomponija Leta, Poggia Bracciolinija, Flavija Bionda, njegovo arheološko djelo *Roma instaurata*, zatim šest knjiga Lorenza Valle *Elegantiarum linguae Latinae libri sex* (1435-1444). Pjesnici su čak i pučke pjesme prevodili na latinski. Marulićevu fascinaciju bogatstvom antike i klasičkim jezicima potkrepljuju i autorovo trajno zanimanje za Salonu, pa prevođenje Dantea na latinski jezik, kao i metrička raznovrsnost nove glasgowske rukoveti. Oni otkrivaju naslućivanog, a dosad nepoznatog pjesnika. Marulić, sad znamo još bolje, nije poklonik jednog književnog žanra, jednog poimanja života i raspoloženja, nego stvaralac dostupan, u skladu s humanističkim idealima, različitim ljudskim izazovima. Kako sugeriraju Ujevićevi stihovi iz *Oproštaja*, Marulić je pisac otvoren svim »krivovirnim pravcima« umjetnosti svoga doba.

Glasgowski kodeks epigrama (koji je znalački preveo i doličnim filološkim instrumentarijem protumačio Darko Novaković),⁶ višestruko je vrijedan i zanimljiv. Mijenja sliku o Maruliću kao isključivo moralističkom i religioznom pjesniku, autoru *Institucije* i *Evandelistara*, onih djela koja su svojom recepcijom najviše zahvatila tadašnje veće kulturne centre sjeverne i južne Europe. To glasgowsko otkriće, kako upozorava Dunja Fališevac, iz temelja je izmijenilo »sliku o hrvatskoj književnosti humanizma, o njezinim svjetonazorskim sastavnicama, o njezinim kanonskim autorima i vrijednostima«.⁷ Proširena je spoznaja o nazočnosti satiričkog, epigramskog žanra u hrvatskoj književnosti. Marulić »nije samo pjesnik 'velike sinteze', nego isto tako pjesnik dijaloga, pjesnik osporavanja, a prije svega ludički pjesnik«.⁸ Kao što je već istraženo, knjige velikog Splitsanina posjedovali su i portugalski i engleski kraljevi: Manuel II. i Henrik VIII, pa poznati pisac Francisco de Quevedo, kao i filozof Thomas More. U rukopisu iz Glasgova Marulić se predstavio kao aktivan sudionik i objektivan promatrač svakodnevnog života, mediteranski temperamentan kritičar i satiričar. Ostvarivao je to uvijek u odnjegovanoj formi i biranu izrazu. Neki su epigrami nastali potkraj pjesnikova života (oko 1523). Pjesme, dakle, rezimiraju »pola stoljeća« Marulićeva latinskog pjevanja. S jedne strane nastavljaju tematsku zaronjenost u tegobe povijesnog trenutka (14. *Epitaphium Ottomani*, *Turcarum imperatoris*; 19. *In discordiam*

⁶ Marko Marulić, *Glasgowski stihovi*, preveo i priredio Darko Novaković. Matica hrvatska, Zagreb, 1999.

⁷ Dunja Fališevac, »Reprezentativno i uzorno izdanje«, *Republika*, LVI, br. 7–9 (srpanj - rujan), Zagreb, 2000, str. 280.

⁸ *Ibidem*, str. 280.

principum Christianorum), što s druge strane, ne smanjuje piščevu senzibilnost za sugestivni govor plemenitog odnosa prema čovjeku i životinjama koje ga vjerno prate: pas, konj, sokol (epitafi 15, 22, 31, 32). Prizori su toliko živi da se doimaju kao skinuti s nekog starog kapitela ili šarenog arazza. Neće nas to čuditi sjetimo li se da je čitav rukopis bio ukrašen ornamentima i »antropomorfnim motivima« (Novaković). Sve to govori o svestranosti Marulićeva talenta i vezanosti za humanizam. A zašto ne dodati i: najavu renesanse?

Zbirka se otvara pjesmom pozdravnicom »velezaslužnom splitskom knezu«, Zuanu Battisti da Molino, imenjaku biblijskog Ivana Krstitelja, kojega resi pravednost i dobrotu. Ispjevana je u elegijskom distihu, koji preteže u čitavom rukopisu. Završni Marulićev epigram, *Ad Priapum*, također u istom metru, možda je najviše na ovidijevskom tragu. Posve je oprečnog ugođaja. Pjeva o Prijapu, zaštitniku putene ljubavi i strasti, te čuvaru vrtova (kojemu se, u naše dane, u svojoj novoj knjizi, vraća još jedan Splićanin — Igor Mandić). Između dvaju krajnjih, pa — recimo — i temeljnih nadahnuća: dobrotu, čistoća i pravednost splitskoga kneza — nasuprot lascivnim pjesmama o Prijapovoj »bludnoj, smradnoj dolini«, smjestio se tematski širok korpus iznenađujućih stihova. Naslovljen je *Epigrami*, jer autor svakoj od svojih bockavih, podrugljivih pjesama daje i dodatno, poučno značenje.

U Marulićev se humanistički latinitet uklapa i već navedeni *Repertorij* koji otvara mogućnost uvida u obujam i karakter djela i pisaca koje je Marulić čitao. *Repertorij* je zapravo ekscerpt jedne goleme biblioteke i svjedok svestranosti autorova duha. To više što znamo koliko je tu istu biblioteku Marulić sam »pročistio«, uklonivši »nepoćudna« djela. Impozantan je izbor citiranih pisaca i naslova: od Vergilija, Ovidija, Cicerona do Biblije i svetog Augustina. Ako je humanizam kršćanski odgovor na prethodnu, antičku baštinu, onda je Marulićev *Repertorij* njegova prava potvrda.

Marulić je bio, a i danas je, tema domaćih i stranih istraživanja, što nedvojbeno svjedoči koliko je on neizostavna karika u lancu ukupnoga umjetničkog stvaranja i filozofskog mišljenja tadašnje Europe. Možemo reći kako se idealni humanistički *homo novus* preko njega ostvaruje i na našem prostoru. Želja za drugačijom realnošću može se iščitati iz koncepcije Marulićevih likova, kako onih u djelima na hrvatskom jeziku, tako i onih na latinskom. Razložno je u tim djelima uočiti kako skolastički univerzalizam, i na tako suptilnom području kao što je književnost, ustupa mjesto modernom, samosvjesnom individualizmu. Primjeri su brojni, no mi ukažimo samo na invokaciju i završetak *Judite*, ili — još očitije — *Davidijade*. Marulić upozorava kako nebeski Duh sjajni: »Moj je rasvijetlio um ... i dao / meni da opjevam — ne izmišljotine pjesničke čudne, / ... Nego što sam kô vjernik, osvjedočen knjigama starim, / crpao iz njih (...)«⁹ Glasovi toga zbiljskog svijeta, koliko god njihova *ars poetica* XV. stoljeća imala uporište u tradiciji bilo antičkoj

⁹ Marko Marulić, *Davidijada*, preveo i komentirao Branimir Glavičić, Književni krug, Split, 1984, str. 201-202.

ili začinjavačkoj, dopiru do nas i kao poziv na objektivnije poimanje životne zbilje. Humanistički antropocentrično valoriziranje Marulića ne otvara toliko (a potvrdila je to i izložba o Maruliću, na Sajmu knjiga u Frankfurtu 1999, ako smo pravilno protumačili novinske izvještaje?) mogućnost povratka njegovih djela kao čitateljskih best-sellera. Ali znači vraćanje toga opusa pravom, argumentiranom interesu domaćih i stranih znanstvenika: književnika, filozofa i teologa koji se bave difuzijom i dosegom humanističke misli u Europi. Upoznati, rasvijetliti i ocijeniti pisca često je uskraćeno njegovim suvremenicima. Nama danas, u odnosu na Marulića, nije. Humanistički *homo novus* znači u svakom vremenu — da još jednom navedemo Matoša — modernost i književni razvitak. To obilježje u hrvatskoj književnosti pripada prije svega Maruliću, kako u pogledu razvoja jezika i visokog stila pisanja, tako i po svijesti o ulozi književnosti i kulture u nacionalnom životu. Sva naša znanstvena okupljanja imaju kao cilj službu toj spoznaji.

Ivo Frangeš

KNOWLEDGE OF AND VIEWS ABOUT MARULIĆ AT THE TURN
OF THE MILLENNIUM

This paper summarises research about and new evaluations of Marulić's works in the last decades of the 20th century. Since the perspective theory, to repeat Eco, warns that every reading can lead to a new understanding, and the creation of a new significance for the text, this can also apply to Marulić's multi-lingual works, published as *Opera omnia Marci Maruli*. The paper shows how much Marulić was an active and equal participant in the Humanist literary events of the 15th and 16th centuries, here, on this restless and belligerent edge of the European space. Marulić, we now know much better, was not an adherent of any one literary genre, or of one conception of life and mood, but a creative mind sensitive of and available to, in line with the ideals of Humanism, very various human challenges. All this is backed up with reference to *Davidiad*, *Evangelistarium*, *De institutione*, *De humilitate et gloria Christi*, *The Glasgow Poems*, and *Repertorium*.

The paper gives, once again, an answer to the question of the metaphor of "the father of Croatian literature". It is known that there were almost four centuries between the Baška Tablet and Marulić, and they were far from devoid of literary work. None of the pre-Marulić writers in Croatian literature is excluded by the definition; father here implying the classic, the monumental, maturity in the broadest European dimensions. Marulić's work reconciles two fundamental requirements of greatness: breadth of involvement in the tradition, and inexhaustibility of duration in time, or, that is, a selected national tradition worked upon until it attains universality.